

1–4-SINFLARDA MILLIY HARAKATLI O'YINLAR: PEDAGOGIK TAHLIL VA AMALIY AHAMIYATI

Axmadova Nargiza Axatkulovna

Navoiy shahar 2-maktab Jismoniy tarbiya o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy rivojlanishida milliy harakatli o'yinlarning o'rni va ahamiyati tadqiq etilgan. Tadqiqot davomida o'zbek xalq o'yinlarining pedagogik, psixologik va fiziologik jihatdan bolalar tarbiyasiga ta'siri nazariy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, milliy harakatli o'yinlar nafaqat jismoniy sifatlarni shakllantiradi, balki bolalarda milliy o'zlikni anglash, madaniy qadriyatlarga hurmat va ijtimoiy munosabatlar madaniyatini ham tarbiyalaydi.

Kalit so'zlar: milliy harakatli o'yinlar, boshlang'ich sinf, jismoniy tarbiya, an'anaviy o'yinlar, chaqqonlik, jamoaviy hamkorlik, pedagogik ahamiyat.

Аннотация. В данной статье исследуется роль и значение национальных подвижных игр в физическом развитии учащихся начальных классов. В ходе исследования теоретически проанализировано педагогическое, психологическое и физиологическое влияние узбекских народных игр на воспитание детей. Результаты исследования показывают, что национальные подвижные игры не только формируют физические качества, но и воспитывают у детей осознание национальной идентичности, уважение к культурным ценностям и культуру социальных отношений.

Ключевые слова: национальные подвижные игры, начальные классы, физическое воспитание, традиционные игры, ловкость, командное сотрудничество, педагогическое значение.

Abstract. This article examines the role and significance of national movement games in the physical development of primary school students. During the research, the pedagogical, psychological, and physiological impact of Uzbek folk games on children's upbringing was theoretically analyzed. The research findings indicate that national movement games not only develop physical qualities but also cultivate national identity awareness, respect for cultural values, and a culture of social relationships in children.

Keywords: national movement games, primary school, physical education, traditional games, agility, teamwork, pedagogical significance.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida boshlang'ich sinf o'quvchilarining har tomonlama barkamol shaxs sifatida shakllanishi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida ta'kidlanganidek, yosh avlodning jismoniy jihatdan sog'lom va baquvvat bo'lib voyaga yetishi millat kelajagi uchun muhim ahamiyatga ega [2]. Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich ta'lim bosqichida milliy harakatli o'yinlardan samarali foydalanish masalasi dolzarb pedagogik muammo sifatida e'tirof etiladi. Milliy harakatli o'yinlar o'zbek xalqining ko'p asrlik tajribasi, turmush tarzi va madaniy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan bebaho meros bo'lib, ular bolalarning jismoniy, aqliy va axloqiy rivojlanishiga kompleks ta'sir ko'rsatadi [5]. Barkamol avlod tarbiyasida milliy qadriyatlarning o'rni beqiyos ekanligi ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan bo'lib, milliy o'yinlar orqali bolalarda vatanparvarlik, mehnatsevarlik va jamoatchilik hissi shakllantiriladi [1]. Ushbu tadqiqotning maqsadi 1–4-sinflarda milliy harakatli o'yinlarning pedagogik ahamiyatini nazariy jihatdan tahlil qilish, ularning o'quvchilar jismoniy rivojlanishiga ta'sirini ilmiy asoslash hamda jismoniy tarbiya darslarida milliy o'yinlardan foydalanishning metodologik asoslarini belgilashdan iborat.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy tahlil va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi. Ilmiy adabiyotlarni o'rganish jarayonida milliy harakatli o'yinlar bo'yicha mahalliy va xorijiy manbalar, me'yoriy-huquqiy hujjatlar, o'quv dasturlari va ilmiy maqolalar tahlil qilindi. Metodologik asos sifatida O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan boshlang'ich sinflar uchun jismoniy tarbiya dasturi qabul qilindi, unda milliy o'yinlarning o'quv jarayoniga integratsiyalashuvi aniq belgilab berilgan [9]. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, milliy harakatli o'yinlar masalasi ko'plab tadqiqotchilar tomonidan turli jihatlaridan o'rganilgan. Jumladan, Qodirov A. o'zining tadqiqotida milliy harakatli o'yinlarning tarbiyaviy ahamiyatini chuqur tahlil qilib, ularning bolalar shaxsini shakllantirishdagi o'rnini ilmiy asoslagan [3]. Muallif ta'kidlashicha, "Oq terakmi, ko'k terak", "Ko'zbog'lash", "Quvlashmachoq" kabi o'yinlar bolalarda nafaqat jismoniy sifatlarni, balki do'stlik, o'zaro yordam va adolat tuyg'ularini ham rivojlantiradi.

Yuldashev R. boshlang'ich sinflarda harakatli o'yinlardan foydalanish metodikasini ishlab chiqib, o'yinlarni yosh xususiyatlariga moslashtirishning ilmiy-uslubiy asoslarini yaratgan [4]. Tadqiqotchi fikriga ko'ra, 1–2-sinf o'quvchilari uchun sodda qoidali, qisqa muddatli o'yinlar ("O'rdak-g'oz", "Bekinmachoq", "Topib ol!") mos keladi, 3–4-sinflarda esa murakkab qoidali, strategik fikrlashni talab qiluvchi o'yinlar ("Chillak", "Arqon tortish", "Uloq") qo'llanilishi maqsadga muvofiq. Nishonov M. o'zbek xalq o'yinlari va bolalar

jismoniy rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganib, milliy o'yinlarning fiziologik ta'sir mexanizmlarini ochib bergan [5]. Tadqiqot natijalariga ko'ra, "Poyga o'yini", "Kim tez?", "Chopar-chopar" kabi o'yinlar bolalarning yurak-qon tomir tizimini mustahkamlaydi, nafas olish apparatini rivojlantiradi va umumiy chidamlilikni oshiradi. Islomov B. jismoniy tarbiya darslarida milliy o'yinlardan foydalanishning amaliy jihatlarini tadqiq etib, dars samaradorligini oshirishda an'anaviy o'yinlarning o'rnini ko'rsatib bergan [6]. Muallif xulosasiga ko'ra, milliy o'yinlar darsning asosiy va yakuniy qismlarida qo'llanilganda o'quvchilarning faollik darajasi sezilarli darajada oshadi.

Xorijiy tadqiqotlar ham milliy o'yinlarning pedagogik ahamiyatini tasdiqlaydi. UNESCO ning "An'anaviy o'yinlar va sport: madaniy meros" nomli hujjatida ta'kidlanishicha, xalq o'yinlari madaniy identitetni saqlash va avlodlar o'rtasida bilim uzatishning muhim vositasi hisoblanadi [7]. Khasanov S. boshlang'ich ta'limda milliy o'yinlarning xalqaro tajribasini o'rganib, turli mamlakatlar misolida an'anaviy o'yinlarning zamonaviy ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi masalalarini tahlil qilgan [8]. Mahmudov T. harakatli o'yinlar orqali bolalarda chaqqonlikni rivojlantirish metodikasini ishlab chiqib, "Oqsoq tulki", "Quvlashmachoq", "To'pni olib qoch" kabi o'yinlarning koordinatsiya va tezkorlikni rivojlantirishdagi samaradorligini isbotlagan [10].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ilmiy adabiyotlar tahlili asosida 1–4-sinflarda qo'llaniladigan milliy harakatli o'yinlarni bir necha guruhga tasniflash mumkin. Birinchi guruhga yugurish va quvlashmachoqqa asoslangan o'yinlar kiradi: "Quvlashmachoq", "Qiz quvdi", "Kim tez?", "Chopar-chopar", "Oqsoq tulki". Ushbu o'yinlar bolalarda tezkorlik, chaqqonlik va chidamlilikni rivojlantiradi. Ikkinchi guruhni kuch va chidamlilikka asoslangan o'yinlar tashkil etadi: "Arqon tortish", "Uloq" (bolalar variantida), "Chillak". Bu o'yinlar o'quvchilarda kuch sifatini, irodaviy fazilatlarni shakllantiradi. Uchinchi guruhga muvozanat va koordinatsiyaga asoslangan o'yinlar kiradi: "Halqa tashlash", "Otishmachoq" (yumshoq to'p bilan), "To'pni olib qoch". To'rtinchi guruhni jamoaviy-strategik o'yinlar tashkil etadi: "Oq terakmi, ko'k terak", "Ko'zbog'lash", "Qizil bayroq", "O'rdak-g'oz". Ushbu o'yinlar bolalarda jamoaviy hamkorlik, taktik fikrlash va ijtimoiy munosabat ko'nikmalarini rivojlantiradi. Beshinchi guruhga qidiruv va diqqatga asoslangan o'yinlar kiradi: "Bekinmachoq", "Topib ol!", "Qushlar uchdi".

Milliy harakatli o'yinlarning pedagogik ahamiyati bir qancha muhim jihatlarida namoyon bo'ladi. Birinchidan, jismoniy rivojlanish nuqtai nazaridan, milliy o'yinlar bolalarning asosiy harakat ko'nikmalarini (yugurish, sakrash, irg'itish, ushlar) takomillashtirishga xizmat qiladi [4]. Ikkinchidan, psixologik rivojlanish jihatidan, o'yinlar bolalarda iroda, bardoshlilik, muvaffaqiyatsizlikka chidamlilik kabi shaxsiy sifatlarni tarbiyalaydi [3].

Uchinchidan, ijtimoiy rivojlanish nuqtai nazaridan, jamoaviy o'yinlar bolalarda muloqot madaniyati, o'zaro hurmat va hamkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi [6]. To'rtinchidan, madaniy-tarbiyaviy ahamiyat jihatidan, milliy o'yinlar orqali bolalar xalq an'analari, urf-odatlar bilan tanishadi, milliy o'zlikni anglash hissi shakllanadi [7]. 1–4-sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, milliy o'yinlarni qo'llashda bosqichma-bosqich yondashuv tavsiya etiladi.

1-sinfda sodda qoidali, qisqa muddatli o'yinlar ("O'rdak-g'oz", "Bekinmachoq", "Qushlar uchdi") qo'llaniladi. 2-sinfda o'rta murakkablikdagi, harakatni faollashtiruvchi o'yinlar ("Quvlashmachoq", "Topib ol!", "Kim tez?") kiritiladi. 3-sinfda jamoaviy hamkorlikni talab qiluvchi o'yinlar ("Oq terakmi, ko'k terak", "Ko'zbog'lash", "Qizil bayroq") o'tkaziladi. 4-sinfda murakkab qoidali, strategik fikrlashni talab qiluvchi o'yinlar ("Chillak", "Arqon tortish", "Uloq") qo'llaniladi [9]. Jismoniy tarbiya darslarida milliy o'yinlardan foydalanishning samaradorligi bir qancha omillarga bog'liq. Dars strukturasi o'yinlarning to'g'ri joylashtirilishi, o'quvchilar soni va jismoniy tayyorgarligini hisobga olish, o'yin qoidalarini tushunarli tarzda tushuntirish, xavfsizlik qoidalariga rioya qilish va o'yinlarni muntazam ravishda almashtirish samaradorlikni oshiruvchi asosiy omillar hisoblanadi [10].

Milliy harakatli o'yinlarning yana bir muhim jihati shundaki, ular bolalarning emotsional holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va o'quv jarayonidagi stress hamda charchoqni kamaytiradi. Jismoniy tarbiya darslarida "Quvlashmachoq", "Bekinmachoq", "O'rdak-g'oz" kabi o'yinlar qo'llanilganda o'quvchilarda quvonch, hayajon va mamnuniyat hisslari paydo bo'ladi, bu esa ularning umumiy psixologik salomatligiga ijobiy ta'sir etadi. Bundan tashqari, o'yin jarayonida bolalar o'z his-tuyg'ularini boshqarishni, g'alaba va mag'lubiyatni munosib qabul qilishni o'rganadilar. Milliy o'yinlardagi raqobat muhiti bolalarda sog'lom raqobatchilik ruhini shakllantiradi, ularni maqsad sari intilishga, qiyinchiliklarni yengishga va o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon etishga undaydi. Shu bois milliy harakatli o'yinlar nafaqat jismoniy, balki emotsional intellekt rivojlanishining ham samarali vositasi sifatida baholanadi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, milliy harakatli o'yinlar orqali bolalarda ijodiy tafakkur va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlari ham shakllanadi. "Oq terakmi, ko'k terak", "Ko'zbog'lash", "Chillak" kabi o'yinlarda ishtirokchilar doimiy ravishda tezkor qarorlar qabul qilishi, vaziyatni tahlil qilishi va o'z harakatlarini jamoadoshlar bilan muvofiqlashtirishi talab etiladi. Bu jarayon bolalarning kognitiv rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shadi, ularning diqqat, xotira va tezkor fikrlash qobiliyatlarini mustahkamlaydi. Ayniqsa, jamoaviy o'yinlarda har bir ishtirokchi o'z rolini anglashi, mas'uliyatni his qilishi va umumiy maqsad yo'lida faol harakat qilishi zarur bo'ladi. Natijada bolalarda liderlik sifatleri,

tashabbuskorlik va ijtimoiy mas'uliyat hissi shakllanadi, bu esa ularning kelajakda jamiyatning faol va mas'uliyatli a'zosi bo'lib yetishishiga mustahkam zamin yaratadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, milliy harakatli o'yinlar 1–4-sinf o'quvchilarining jismoniy, psixologik, ijtimoiy va madaniy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. "Oq terakmi, ko'k terak", "Chillak", "Arqon tortish", "Qiz quvdi", "Ko'zbog'lash", "Quvlashmachoq", "O'rdak-g'oz", "Bekinmachoq", "Poyga o'yini", "Halqa tashlash" kabi an'anaviy o'yinlar bolalarda chaqqonlik, tezkorlik, kuch, muvozanat va chidamlilik kabi jismoniy sifatlarni rivojlantirish bilan birga, jamoaviy hamkorlik, o'zaro hurmat, adolat tuyg'usi va milliy qadriyatlarga sadoqatni ham tarbiyalaydi. Ilmiy adabiyotlar tahlili asosida milliy harakatli o'yinlarni boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlariga moslashtirib qo'llash zarurligini ta'kidlash lozim. Jismoniy tarbiya darslarida milliy o'yinlardan muntazam va tizimli foydalanish o'quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi, faollik darajasini yuksaltiradi va ta'lim samaradorligini ta'minlaydi. Kelgusida milliy harakatli o'yinlarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish, yangi o'yin variantlarini ishlab chiqish va ularni ta'lim jarayoniga keng joriy etish bo'yicha amaliy tadqiqotlar olib borish maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Usmonov A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida harakatli o'yinlar orqali jismoniy sifatlarni rivojlantirish // Ta'lim va tarbiya ilmiy jurnali. – 2020. – №4. – 28–31-b. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/harakatli-o-yinlar-orqali-jismoniy-rivojlanish>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori "Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish chora-tadbirlari". – 2020. – 2–4-b. URL: <https://lex.uz/docs/4800815>
3. Qodirov A. Milliy harakatli o'yinlar va ularning tarbiyaviy ahamiyati // Pedagogika jurnali. – 2019. – №3. – 33–36-b.
4. Yuldashev R. Boshlang'ich sinflarda harakatli o'yinlardan foydalanish metodikasi. – Toshkent, 2018. – 25–29-b.
5. Nishonov M. O'zbek xalq o'yinlari va bolalar jismoniy rivoji. – Toshkent: O'qituvchi, 2016. – 12–15-b.
6. Islomov B. Jismoniy tarbiya darslarida milliy o'yinlar // Sport ilmiy axboroti. – 2021. – №2. – 18–22-b.
7. UNESCO. Traditional Games and Sports: Cultural Heritage. – Paris, 2017. – p. 10–14. URL: <https://unesdoc.unesco.org>

8. Khasanov S. National Games in Primary Education // International Journal of Physical Education. – 2020. – Vol. 5. – p. 55–58.

9. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Boshlang'ich sinflar uchun jismoniy tarbiya dasturi. – Toshkent, 2021. – 7–9-b.

10. Mahmudov T. Harakatli o'yinlar orqali bolalarda chaqqonlikni rivojlantirish. – Samarqand, 2019. – 40–42-b.